

SULH DAN PERDAMAIAN: APLIKASINYA MENURUT PERSPEKTIF ISLAM

SULH AND PEACE: ITS APPLICATION ACCORDING TO ISLAMIC PERSPECTIVE

Mohammad Nor Anwar Mohd Sabri¹, Nor 'Adha Ab Hamid^{2*}

¹ Pelajar Pascasiswazah, Fakulti Syariah dan Undang-Undang, Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor (KUIS), Bandar Seri Putra, 43000 Kajang Selangor

² Profesor Madya, Fakulti Syariah dan Undang-Undang, Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor (KUIS)
Email: noradha@kuis.edu.my

* Corresponding Author

Article Info:

Article history:

Received date: 15.04.2021

Revised date: 15.05.2021

Accepted date: 31.05.2021

Published date: 15.06.2021

To cite this document:

Sabri, M. N. A. M., & Ab Hamid, N. (2021). Sulh dan Perdamaian: Aplikasinya Menurut Perspektif Islam. *International Journal of Law, Government and Communication*, 6 (24), 76-83.

DOI: 10.35631/IJLGC.624005.

This work is licensed under [CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Abstrak:

Agama Islam diturunkan oleh Allah S.W.T kepada rasulNya, junjungan besar Nabi Muhammad S.A.W adalah merupakan sebuah agama yang lengkap lagi syumul bagi menghadapi segala permasalahan manusia di dunia ini. Sistemnya yang bersifat bersepadu dan semulajadi sesuai dilaksanakan di semua tempat, masa dan keadaan. Segala hukum dan peraturannya tidak bertentangan dengan norma-norma dan fitrah semulajadi manusia. Ini semata-mata untuk menjamin sebuah kehidupan yang harmoni, bebas dari segala persengketaan dan dan pertelingkahan yang boleh memporak-perandakan kehidupan manusia. Dalam menjalani kehidupan seharian, manusia sering kali tidak dapat lari daripada berhadapan dengan berbagai kesulitan, masalah, perselisihan dan pertikaian. Untuk itu, Islam tidak membiarkan umatnya tercari-cari jalan penyelesaian pada perkara tersebut tanpa memberikan jalan keluar dan meniupkan roh Islamiyyah ke dalamnya. Kaedah *sulh* merupakan satu konsep penyelesaian pertikaian di luar dan kaedah ini telah dijalankan di seluruh Mahkamah Syariah di seluruh Malaysia. Perdamaian membawa takrifan salah satu ajaran pokok di dalam Islam yang membawa kepada hal atau perbuatan untuk berdamai. Kajian kualitatif ini menggunakan metod kajian perpustakaan serta dokumen seperti Al-Quran, buku dan kertas kajian. Kajian ini bertujuan bagi memperhalusi konsep Sulh dalam Islam, sejarah dan menilai aplikasi Sulh yang kini semakin dipandang sepi oleh masyarakat. Kajian ini penting dalam memartabatkan konsep dan hikmah Sulh yang perlu dititikberatkan dalam Islam agar mampu dihayati serta diharmonikan oleh masyarakat di Malaysia.

Kata Kunci:

Sulh, Perdamaian, Islam, Aplikasi, Pertikaian

Abstract:

Islam was revealed by Allah S.W.T to His messenger, the great Prophet Muhammad S.A.W is a complete and comprehensive religion to face all human problems in this world. It is integrated into a natural system and suitable to be implemented in all places, times, and situations. All its laws and regulations are not contrary to the norms and human nature. This is simply to ensure harmonious life, free from all strife that can ruin a human life. In daily life, human beings often cannot escape from facing various difficulties, problems, and disputes. Therefore, Islam does not allow its followers to look for a solution to the matter without providing a way out and blowing the spirit of Islamiyyah into it. The sulh method is a concept of external dispute resolution and this method has been practiced in all Syariah Courts throughout Malaysia. Peace carries the definition of one of the main teachings in Islam that leads to things or deeds to make peace. This qualitative study uses library research methods as well as documents such as the Quran, books, and research papers. This study aims to refine the concept of Sulh in Islam, history and evaluate the application of Sulh which is now increasingly overlooked by society. This study is important in elevating the concept and wisdom of Sulh that needs to be emphasized in Islam in order to be able to be appreciated and harmonized by the community in Malaysia.

Keywords:

Sulh, Peace, Islam, Application, Dispute

Pendahuluan

Sulh merupakan salah satu daripada kaedah penyelesaian pertikaian yang ditawarkan dalam agama Islam. Pendekatan Sulh ini tidak asing lagi bagi umat Islam kerana sering kali dicatatkan penggunaannya di dalam sorotan sirah perkembangan agama Islam dari dulu hingga kini. Terdapat banyak kaedah penyelesaian pertikaian masalah di dalam Islam yang sering digunapakai sejak dahulu seperti sulh (negosiasi), nasihat, qada' (penghakiman), tahkim (timbangtara), muhtasib, fatwa dan wali al-mazalim (Syed Khalid Rashid, 2004). Kertas kajian ini bertujuan untuk memperhalusi perkembangan aplikasi Sulh dalam agama Islam sejak dari awal penurunan agama Islam sehinggalah tersebar luasnya Islam hingga ke Tanah Melayu.

Definisi Sulh

Dalam takrifan dari sudut bahasa, Sulh membawa maksud usaha untuk menyelesaikan sesuatu perselisihan, mencapai persetujuan antara pihak yang bertikai dan mewujudkan perdamaian antara kedua-dua pihak (Mustofa Al-Khin, 2016). Maksudnya dari sudut syarak pula ialah kontrak yang mewujudkan persetujuan dan menghentikan perselisihan. Sulh secara jelas telah banyak dinukilkan di dalam Al-Quran dan hadis yang secara jelas membawa sesuatu pertelingkahan atau pertikaian ke arah perdamaian dan keamanan.

Sulh itu sendiri membawa banyak definisi. Manakala sulh menurut istilah syara' di dalam Majallah Al-Ahkam Al-Adliyyah serta sebahagian ilmuwan seperti al-Sheikh Nazzam dan Qadri Basha pula menerangkan sulh ialah akad yang menamatkan pertikaian secara sukarela dan redha meredhai (Raihanah Azahari. 2005).

Terdapat juga sebahagian pendapat yang melabelkan Sulh sebagai mediasi. Mediasi boleh didefinisikan sebagai proses di mana satu pihak (pihak ketiga atau mediator) membantu dua pihak yang bertikai antara satu sama lain berunding dan mencapai penyelesaian secara damai.

Ini bermakna mediasi merupakan perundingan secara terpimpin (assisted negotiation) secara langsung kepada pihak-pihak yang bertikai oleh mediator (Salleh Buang, 2002).

Dalam sistem mahkamah syariah di Malaysia pula, Dalam amalan mahkamah syariah, Sulh kerap kali digunapakai bagi menyelesaikan syiqoq atau perbalahan di antara pihak-pihak. Kaedah Sulh boleh dilaksanakan dalam pelbagai bentuk tetapi bergantung kepada tuntutan atau permohonan yang dibawa oleh pihak bertikai. Ini termasuk rundingcara atau kaunseling rumahtangga, Hakam dan Jawatankuasa Pendamai dalam isu syiqaq atau perbalahan dalam masalah rumahtangga dan Majlis Sulh atau Mediasi. Majlis Sulh boleh dihadiri oleh pihak-pihak itu sendiri atau dihadiri sama peguam syarie. Tuntutan atau permohonan yang dibuat mestilah melibatkan hak dan tanggungjawab dalam hal ehwal kekeluargaan Islam di bawah bidang kuasa Mahkamah Syariah (Siti Noraini, Zulkifli Hasan, 2008).

Dari segi undang-undang yang dirujuk di Negeri Selangor, tiada peruntukan yang mendefinisikan Sulh dengan jelas. Namun demikian terdapat peruntukan mengenai Sulh dan meletakkan bahawa sulh itu dalam suatu bentuk proses berdasarkan prosedur tertentu yang digalakkan seperti contoh yang terkandung di dalam Enakmen Tatacara Mal dan Manual Kerja Sulh.

Berdasarkan definisi yang diberikan di atas, dapat disimpulkan bahawa Sulh merupakan keputusan atau hasil dari suatu perdamaian atau persetujuan oleh pihak-pihak yang bertikai atau bersengketa hasil dari proses mediasi. Majlis Sulh akan berperanan sebagai orang tengah atau pemudahcara yang akan membantu menyelesaikan sebarang pertikaian pihak-pihak terlibat justeru akan menjimatkan masa mahkamah dan boleh menjimatkan kos, masa dan tenaga pihak-pihak yang bertikai.

Sulh Menurut Al-Quran

Di dalam Al-Quran seringkali dinukilkan Allah Taala perihal sulh serta perdamaian. Islam merupakan agama perpaduan dan dibina atas semangat kerjasama, persaudaraan, serta berganting bahu. Islam tidak sesekali menerima perpecahan sesama umat, firman Allah Taala dalam Surah Ali Imran: 103 yang bermaksud:

“Dan berpeganglah teguhlah kamu sekalian dengan tali Allah (agama Islam) dan janganlah kamu berpecah-belah.”

Atas dasar ini, Allah Taala memperingatkan umat Islam agar sentiasa menjaga perdamaian sesama muslimin. Jika berlaku sebarang konflik dan pertikaian, umat Islam diperintahkan agar mendamaikan sesama saudaranya. Firman Allah Taala lagi di dalam surah Al-Hujurat ayat 9 yang bermaksud:

“Dan jika dua puak antara orang-orang beriman bertelingkah, maka damaikanlah antara keduanya.”

Selain daripada itu, Allah juga tidak ketinggalan mengaitkan kaedah Sulh dan perdamaian dalam permasalahan rumah tangga. Penting bagi setiap pasangan mengambil cakna tentang penyelesaian konflik dalam rumah tangga agar penceraian dapat dielakkan daripada berlaku. Dalam Surah An-Nisa: 128 ada diterangkan berkaitan kaedah yang patut diaplikasikan oleh

pasangan sekiranya berlaku perselisihan pendapat atau konflik yang sememangnya menjadi asam garam dalam kehidupan berumah tangga. Allah Taala berfirman yang bermaksud:

“Dan jika seorang perempuan bimbang akan timbul dari suaminya nusyuz atau tidak melayaninya, maka tiadalah salah bagi mereka (suami isteri) membuat perdamaian di antara mereka berdua (secara baik) kerana perdamaian itu lebih baik.”

Sulh Menurut Hadis

Hadis juga tidak ketinggalan menjadi salah satu autoriti yang kuat bagi menyokong keberadaan Sulh dan perdamaian sebagai salah satu kaedah penyelesaian pertikaian terbaik yang dicanangkan oleh agama Islam bagi diaplikasikan oleh penganutnya. Hadis bermaksud apa sahaja yang diriwayatkan daripada Nabi sama ada perkataan, perbuatan, pengakuan, perilaku, sifat peribadi, akhlak, tabiat dan apa saja yang disandarkan pada Rasulullah (Ariffin Omar, 1995).

Hadis merupakan satu sumber yang penting dalam hierarki autoriti perundangan anutan umat Islam. Adalah menjadi satu kesalahan yang besar bagi umat Islam menolak untuk berpegang dengan hadis. Sabda Nabi Muhammad dalam satu hadis yang membawa maksud:

“Barangsiapa yang menolak sunnahku, maka dia bukanlah sebahagian dariku.”

(Hadis Riwayat Bukhari dan Muslim)

Hadis ini secara jelas menunjukkan kepentingan hadis sehingga Nabi Muhammad bersabda bukan dari kalangan Baginda sesiapa sahaja yang menolak sunnah Baginda. Berkaitan dengan aplikasi Sulh dan perdamaian, Nabi Muhammad pernah bersabda di dalam satu hadis yang diriwayatkan oleh Ummu Salamah:

“Aku hanya manusia biasa dan kamu membawa kepada saya pertikaian antara kamu. Andainya satu pihak antara kamu mengemukakan tuntutan dengan cara yang lebih menarik dari pihak lain sehingga aku memberikan keputusan yang tidak benar kepada pihak itu, iaitu hak satu saudara kepada saudara yang lain, ia tidak harus menerimanya sebab itu adalah sebahagian daripada neraka.”

(Hadis Riwayat Bukhari)

Hadis ini secara jelas menunjukkan Nabi Muhammad mencadangkan agar sulh dan perdamaian diutamakan terlebih dahulu jika terdapat suatu pertikaian di kalangan orang Islam berbanding terus dibawa ke peringkat qada' (penghakiman).

Selain daripada itu, terdapat juga satu lagi hadis yang jelas menyatakan kepentingan dan keutamaan kaedah sulh dan perdamaian. Hadis daripada Amru bin Awf, Rasulullah bersabda:

“Sulh, hukumnya adalah harus di antara orang Islam melainkan menjadi haram jika ianya mengharamkan apa yang diharamkan dan menghalalkan apa yang diharamkan. Dan sebenarnya orang Islam itu terikat dengan janjinya kecuali dalam perkara yang mengharamkan apa yang telah diharamkan dan sebaliknya.”

(Hadis Riwayat al-Tarmizi)

Justeru, dapatlah dilihat menerusi hadis-hadis ini bahawasanya Sulh merupakan kaedah yang sangat penting dan sepatutnya didahulukan aplikasinya jika terdapat sebarang pertikaian sesama manusia, apatah lagi jika yang bertelingkah itu adalah sesama umat Islam. Dapatlah

disimpulkan setakat ini bahawa menerusi hadis-hadis yang disertakan di atas, Nabi Muhammad mengiktiraf kedudukan kaedah sulh sebagai langkah perdamaian terbaik bagi mengelakkan pergaduhan dan menyelesaikan pertelingkahan yang berlaku.

Sulh Menurut Sorotan Sirah

Pemakaian Sulh juga dapat dilihat dengan banyak menerusi peristiwa-peristiwa lampau yang berlaku sepanjang sirah Nabi dan para sahabat. Rasulullah yang dilahirkan sebagai insan agung dan istimewa kerap kali dilihat bertindak sebagai “mediator” ataupun orang tengah yang sering menjadi pemudahcara bagi menyelesaikan sesuatu konflik dan pertikaian antara pihak-pihak yang bertelagah.

Suatu ketika dahulu, banjir besar telah menyebabkan Hajar al-Aswad tergelincir dari kedudukannya yang asal iaitu di Kaabah. Hal ini menimbulkan pertikaian dalam kalangan pembesar-pembesar Mekah yang mewakili kabilah masing-masing bagi menentukan kabilah siapa yang selayaknya meletakkan semula Hajar al-Aswad di kedudukannya yang asal. Konflik ini hampir membawa kepada pertelingkahan di antara para pembesar Mekah tersebut, sehinggalah Nabi Muhammad meletakkan dirinya sebagai orang tengah yang bertindak sebagai pemudahcara menyelesaikan pertikaian tersebut. Dengan kebijaksanaan Baginda, dicadangkan agar Hajar al-Aswad diletakkan di atas sehelai kain lalu kesemua pembesar Mekah mengangkatnya bersama-sama. Berkat idea yang dilontarkan Baginda itu, pertikaian sesama perbesar diselesaikan dan pertelingkahan yang lebih serius berjaya dielak (Ibnu Ishaq, 1955).

Seterusnya, dalam peristiwa termeterainya Perjanjian Hudaibiyah, terdapat juga satu bukti Nabi Muhammad mementingkan jalan perdamaian berbanding meneruskan pertelingkahan. Semasa Saidina Ali yang ditugaskan sebagai jurutulis menulis perkataan ‘Muhammad Rasulullah’ di atas perjanjian tersebut, para musyrikin telah meminta agar perkataan ‘Rasulullah’ tersebut dipadamkan kerana mengingkari bahawa Muhammad itu pesuruh Allah. Pada awalnya Saidina Ali enggan namun berkat kesabaran dan berlapang dada seorang nabi, Nabi Muhammad memilih jalan perdamaian dan meminta Saidina Ali memadamkan perkataan ‘Rasulullah’ tersebut (Imam At-Thabari, 2017).

Yang terakhir, semasa zaman pemerintahan Umar Al-Khatab sebagai Khalifah umat Islam yang kedua, beliau telah mengutus surat kepada Abu Musa Al-Ash’ari dengan menyatakan perihal serta tanggungjawab seorang qadi. Di dalam surat itu, antara isinya ialah “Segala jenis tolak ansur dan perdamaian di antara Muslimin adalah dibenarkan, kecuali bagi mereka yang mengharamkan yang halal dan menghalalkan yang haram.” Dengan jelas perihal tolak ansur yang membawa kepada perdamaian amat dituntut untuk digunapakai bagi qadi menyelesaikan pertikaian.

Kesimpulannya, Nabi Muhammad serta para sahabat Baginda amat mementingkan perdamaian dalam kehidupan. Sebarang pertikaian hendaklah dituntut agar diselesaikan secara damai terlebih dahulu sebelum menggunakan khidmat qada’ (penghakiman) bagi menjimatkan masa hakim dan menjalinkan silaturahim sesama umat.

Sulh Zaman Kerajaan Islam Uthmaniah

Selepas banyak dalil dan bukti penggunaan sulh dan perdamaian di dalam Al-Quran, hadis dan perlakuan-perlakuan sahabat Nabi Muhammad sepanjang menjadi khalifah, kaedah sulh ini terus diiktiraf semasa umat Islam dipimpin oleh pemerintahan Khalifah Uthmaniah. Terdapat

satu peruntukan khas berkaitan penggunaan kaedah Sulh telah dimasukkan ke dalam Majalla Ahkam Al-Adliyyah yang menjadi antara sumber perundangan yang penting bagi umat Islam semasa pemerintahan Khalifah Uthmaniah yang berpusat di Turki.

Dalam peruntukan tersebut, sulh telah dibahagikan kepada tiga kategori iaitu : (1) Kes yang bermula dengan tuntutan di mahkamah, namun berakhir dengan capaian persetujuan untuk berdamai; (2) Sulh yang dicapai di luar mahkamah dan dibawa ke mahkamah untuk pendaftaran; dan melawan pihak yang lain; (3) Sulh yang dilakukan di luar mahkamah namun gagal mencapai kata perdamaian, lalu menjadi sebab sebelah pihak mengambil tindakan mahkamah terhadap pihak yang satu lagi (Isik Tamdogan, 2008). Namun, kesan daripada penjajahan oleh Barat, kaedah sulh semakin lama semakin pudar dari pemakaian oleh umat Islam yang semakin mengaplikasi sistem mahkamah Barat dalam kehidupan (Nora Abdul Hak Sa'odah Ahmad, Umar A. Oseni, 2011).

Sulh Di Tanah Melayu

Seiring dengan perkembangan Islam ke Nusantara, Tanah Melayu juga terkesan dengan pemakaian Sulh dalam sistem perundangannya dalam mencapai persepakatan di sebalik pertikaian yang berlaku sesama pihak-pihak. Semasa zaman pemerintahan Kesultanan Melayu Melaka, undang-undang Islam banyak diterjemahkan ke dalam pemakaian di dalam sumber perundangan seperti Hukum Kanun Melaka dan Undang-Undang Laut Melaka (Ahmad Ibrahim & Ahilemah Joned, 1987).

Hukum Kanun Melaka banyak mempengaruhi amalan orang Melayu di bawah Kesultanan Melaka ketika itu. Di dalam undang-undang ini, ada disentuh perihal sulh, kaedah perdamaian, prosedur dan fungsi jawatan-jawatan di dalam pemerintahan. Justeru, sulh banyak digunakan bagi menyelesaikan pelbagai konflik yang melibatkan masalah matrimonial (perkahwinan) dan agama (Farid Sufian Shuaib, 2008). Oleh yang demikian, ruang konflik yang terbuka dapat dielakkan dan maruah setiap pihak pun dapat dipelihara.

Sepanjang proses Sulh sedang berjalan, pihak-pihak akan dibantu oleh pihak ketiga yang bersifat neutral bagi mencari kesepakatan menyelesaikan pertelingkahan. Dalam norma masyarakat Melayu semasa itu, ketua kampung biasanya akan menjadi 'mediator' yang bertindak sebagai pemudahcara bagi menyelesaikan konflik antara pihak-pihak. Selain itu, terdapat juga jawatan-jawatan lain yang sering diberi kepercayaan oleh masyarakat Melayu untuk bertindak sebagai pemudahcara mereka misalnya imam, ulama' serta qadi (Nora Abdul Hak Sa'odah Ahmad, Umar A. Oseni, 2011).

Situasi ini jelas berubah setelah kehadiran British ke Tanah Melayu. Common Law Inggeris dimasukkan ke dalam sistem perundangan di Tanah Melayu dan digunapakai dengan meluas. Undang-undang Islam telah jatuh ke tangga kedua dalam hierarki aplikasi perundangan di Tanah Melayu. Undang-undang syariah hanya digunapakai dalam perkara-perkara melibatkan agama Islam dan perkahwinan sahaja (Farid Sufian Shuaib, 2008). Namun, ketua kampung masih menjadi panduan untuk dirujuk jika terdapat kes-kes pertikaian melibatkan orang Islam bagi mencari perdamaian di antara pihak-pihak. Justeru, dapatlah disimpulkan bahawa kaedah Sulh dan perdamaian tidaklah asing bagi orang-orang Islam di Tanah Melayu.

Sulh Di Malaysia Kini

Di Malaysia, kedudukan Islam sebagai agama Persekutuan telah dijamin di dalam Perlembagaan Persekutuan (Perkara 3(1) Perlembagaan Persekutuan). Kedudukan perundangan Islam semakin bertambah baik sejak penubuhan yang diiktiraf Perlembagaan Persekutuan yang bertindak sebagai undang-undang tertinggi dalam negara (Senarai II-Senarai Negeri Perlembagaan Persekutuan). Mahkamah-mahkamah syariah di dalam Malaysia dikawal selia serta dipantau oleh satu badan khas yang dinamakan Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia (<http://jksm.gov.my>).

JKSM akan bertindak sebagai satu badan yang akan memastikan keberkesanan mahkamah syariah dalam menyelesaikan kes-kes orang Islam. Semakin hari, jumlah kes yang dibawa ke mahkamah mencapai angka yang semakin meningkat. Oleh sebab itu, demi memastikan kelancaran kes di mahkamah, JKSM memperuntukkan Arahan Amalan JKSM Nombor 3 Tahun 2002 yang menyatakan semua kes perlu dirujuk ke Sulh dahulu sebelum melalui proses mahkamah (Arahan Amalan JKSM Nombor 3 2002). Manual Kerja Sulh juga diadakan bagi membolehkan semua para pegawai sulh beretika sepanjang proses majlis sulh sedang berlangsung (Manual Sulh JKSM).

Kesimpulan

Pemakaian Sulh dan usaha untuk mencari perdamaian bukanlah sesuatu yang baru dalam kehidupan umat Islam. Pensyariatan untuk sulh ini telah diturunkan sejak zaman Nabi Muhammad lagi serta diaplikasikan seluasnya oleh Baginda, para sahabat, khalifah sehinggalah pengaruhnya dibawa kepada negara kita. Disokong pula oleh seruan Al-Quran dan hadis Nabi, sulh ternyata satu kaedah yang efektif dan berkesan dalam menyelesaikan pertelingkahan yang berlaku di antara pihak-pihak. Oleh yang demikian, besar harapan penulis agar sulh kembali menjadi pilihan utama masyarakat untuk menyelesaikan sebarang perselisihan demi mengecap keharmonian sejagat.

Rujukan

Al-Quran al-Karim

As-Sunnah

Ahmad Ibrahim & Ahilemah Jones. 1987. *The Malaysian Legal System*. Dewan Bahasa dan Pustaka.

Arahan Amalan JKSM nombor 3 Tahun 2002

Ariffin Omar. 1995. *Sunnah Sebagai Bayan Kepada Al-Quran*. Islamiyyat 16. Hlmn 7

Farid Sufian Shuaib. 2008. *Development of Syariah Courts in Malaysia: Waves of Reformation*. 9 CLJ. Hlmn 2

Farid Sufian Shuaib. 2008. *Powers and Jurisdiction of Syariah Courts in Malaysia*. Lexis Nexis. Hlmn 16

<http://jksm.gov.my>

Ibnu Ishaq. 1955. *The Life of Muhammad*. Oxford University Press.

Imam At-Thabari. 2017. *Tafsir At-Thabari*. Jilid 6. Pustaka Azzam.

Isik Tamdogan. 2008. *Sulh and the 18th Century Ottoman Courts of Uskudar and Adana*. Islamic Law and Society

Majalla Ahkam al-Adliyyah

Manual Sulh JKSM

Mustofa Al-Khin. 2016. *Fiqh al-Manhaji 'ala Mazhab al-Shafi'i*. Jilid 6. Pustaka Salam.

- Nora Abdul Hak Sa'odah Ahmad, Umar A. Oseni. 2011. *Alternative Dispute Resolution (ADR) in Islam*. IIUM Press.
- Perlembagaan Persekutuan Malaysia
- Raihanah Azahari. 2005. *Sulh Dalam Perundangan Islam*. Kertas Kerja Seminar Isu-isu Mahkamah Syariah VII. Anjuran Universiti Islam Antarabangsa Malaysia.
- Salleh Buang. 2002. *Kertas Kerja Kursus Mediasi Mahkamah Syariah Selangor Darul Ehsan*. Anjuran Jabatan Kehakiman Mahkamah Syariah Selangor, Shah Alam.
- Siti Noraini, Zulkifli Hasan. 2008. *Perlaksanaan Sulh Dan Keberkesanannya Di Mahkamah Syariah Selangor*.
- Syed Khalid Rashid. 2004. *Alternative Dispute Resolution in the Context of Islamic Law*. The Vindobona Journal of International Commercial Law and Arbitration.